

## Apie disertacijų gynimą Vilniaus universiteto istorijos fakultete

### SMULKIOSIOS DVASININKIJOS KOLEKTYVINIS PORTRETAS

#### Apie Redos Bružaitės disertaciją „Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapi- nė dvasininkija XV–XVI a. trečiame ketvirtyje“ ir jos gynimą

2012 metų rugsėjo 28 diena buvo džiaugsminga ne tik Redai Bružaitėi, kuri gynė (ir sėkmingai apgynė) daktaro disertaciją tema „Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapiinė dvasininkija XV–XVI a. trečiame ketvirtyje“, bet ir visai Lietuvos istorikų bendruomenei. Juk, kaip pažymi pati disertantė: „*LDK dvasininkija dar labai menkai tyrinėta, kas disonuoja su besimeldžiančiųjų (oratores) luomo reikšme viduramžių visuomenėje. Hierarchiškai žemiausios, tačiau pačios gausiausios ir arčiausiai tikinčiųjų buvusios dvasininkų grupės tyrimas praturtins ne tik Bažnyčios, bet ir visos šalies socialinės sanklodos istoriją*“ (9 p.). Taigi, atsigręžusi į smulkiają, dažnai anoniminę, tačiau arčiausiai tikinčiųjų esančią dvasininkiją R. Bružaitė daug prisidėjo prie geresnio bei gilesnio praeities pažinimo ir istorijos mokslo plėtotės Lietuvoje. Tuo pasidžiaugė ir humanitarinių mokslų srities istorijos krypties tarybos pirmininkė prof. dr. Irena Valikonytė. Tarybą sudarė: doc. dr. Liudas Jovaiša, dr. Stephen C. Rowell, doc. dr. Eugenijus Saviščevas, doc. dr. Rita Regina Trimonienė, oficialūs oponentai – dr. Darius Baronas ir dr. Mindaugas Paknys. Disertantės mokslinis vadovas prof. dr. Rimvydas Petrauskas, konsultantas – jau minėtas doc. dr. L. Jovaiša, pats pripažinęs savo kiek šizofrenišką vaidmenį šiame gynime. Žinoma, gynime dalyvavo ir kiti Istorijos fakulteto bendruomenės nariai bei kiek nuobodžiaujantys disertantės draugai.

Istoriografijoje Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapiinė dvasininkija pristatyta tik fragmentiškai. Daugiausia dėmesio buvo skirta institucinei Kata-

likų bažnyčios raidai, parapijų tinklo susidarymui ar aukštiesiems katalikų hierarchams. Parapiinėje dvasininkų veikloje akcentuotas pastoracinis vaidmuo, o socialinės charakteristikos aptartos paviršutiniškai. Dažnai remtasi išankstinėmis nuostatomis ir šaltinių tyrimais nepatikrintais stereotipais. Taip pat ryškėja tautinio angažuotumo tendencija. Pavyzdžiui, ikitridentinei dvasininkijai primetami katalikiškosios reformos įtvirtinti standartai, o atsakomybė už jų neatlikimą suverčiama iš Lenkijos kilusiems dvasininkams (17 p.). Nors disertantė puikiai išmano lietuvišką ir lenkišką istoriografiją, vis dėlto D. Baronas papriekaištavo, kad kartais pritrūksta „išplaukimo į platesnius vandenis“, t. y. gilesnio ir įvairiapusiškesnio Vakarų Europos istorikų darbų, nebūtinai tiesiogiai besisiejiančių su siaura tyrimo problematika, išmanymo.

Šį nedidelį disertacijos trūkumą su kaupu atperka panaudota plati šaltinių bazė. Kaip pažymėjo pati disertantė, siekiant į iš praeities išskylančių negyvą institucinį Bažnyčios karkasą įkelti dvasininkus, medžiagą teko rinkti po kruopelytę. Tik toks ilgas ir kruopštus darbas leido sukaupti kritinę informacijos masę, daryti platesnius apibendrinimus ir konkrečias išvadas. Tokiam tyrimui sėkmingai pritaikytas prozopografinis metodas, leidęs išryškinti pagrindinius parapiinės dvasininkijos bruožus. Gautas kolektyvinis labai nevienalytės socialinės grupės portretas.

Tyrimas išguldytas vienuolikoje disertacijos skyrių. Pradžioje trumpai pristatyta parapijose dirbusių dvasininkų įvairovė (altaristos, mansio-

narijai ir pan.), jų pareigos ir instituciniai tarpusavio saitai. Parapinės dvasininkijos padėtis Bažnyčios struktūroje ir jos hierarchiniai instituciniai bei tarpasmeniniai santykiai su kitais dvasininkais išdėstyti antrajame skyriuje. Trečias skyrius išaiškina patronato teisės institutą, įvardija, kas buvo svarbiausi bažnyčių fundatoriai, ir pristato beneficijų skyrimo dvasininkams tvarką. Ketvirtas ir penktas skyriai aptaria dvasininkų darbo trukmę vienoje parapijoje ir ypač opią klebonų rezidavimo problemą. Disertantė stengėsi atrasti ryšį tarp klebonų nerezidavimo ir beneficijų turtingumo, taip griaudama įsisenėjusius istoriografinius stereotipus. Dvasininkijos išsilavinimas ir pasirengimas eiti savo pareigas išanalizuotas šeštajame skyriuje. Viduramžiais ne visi dvasininkai turėjo kunigo šventimus, o tai reiškė, kad dalis klebonų, nebūdami kunigai, negalėjo laikyti mišių ir teikti sakramentų. Ši problema aptarta septintame skyriuje. Aštuntajame išdėstoma, kokie reikalavimai buvo taikomi dvasininkams ir kiek jų būdavo laikomasi. Kitaip tariant, kalbama apie tonzūros nešiojimą, aprangos reikalavimus ir celibato laikymąsi. Dvasininkų socialinė ir geografinė kilmė analizuojama devintame skyriuje. O dešimtajame aptariama pajamų struktūra ir svarbiausi jos elementai: žemėvalda, dešimtinė, kalėda ir proprijacijos teisė. Vienuoliktas skyrius skirtas ganomiešiams. Keliami klausimai, kas sudarė parapijiečių bendruomenę, kokios buvo svarbiausios religinės praktikos ir dvasininko pareigos parapijiečiams.

Manytume, jog vienas svarbiausių ir įdomiausių disertantės pasiekimų – sugriautas stereotipas, kad parapinei dvasininkijai skiriamas išlaikymas buvo nepakankamas, todėl beneficijos kaubtos, o dažnas klebonas savo parapijoje nereziduodavo. R. Bružaitė įrodė, kad turtingiausias parapijas turėjo aukštieji katalikų hierarchai, kurie ir nereziduodavo, o skurdesnes gaudavo eiliniai dvasininkai, kurie dažniausiai būdavo savo darbo vietoje. Tiesa, nereziduojantis klebonas paprastai savo vieton paskirdavo jį pavaduojantį vikarą, kuris ir rūpindavosi ganomaisiais. Kitaip tariant, parapijos apleidimas – retas atvejis, ir tai dažniau darydavo ne bajorų, o Bažnyčios funduoti klebonai. Taip sugriautas dar vienas stereotipas.

Apskritai, tyrimo rezultatai verčia suabejoti istoriografijoje akcentuotų Viduramžių dvasininkiją kamavusių negerovių mastu. Nors būta parapijose nereziduojančių klebonų, dažno jų išsilavinimo spragos buvo akivaizdžios, lietuvių kalbos žinios menkos, o ketvirtadalis jų neturėjo kunigo šventimų – padėtis nebuvo tokia siaubinga. Toks dramatinizavimas stipriai grįstas modernia dvasininko samprata ir yra retrospektyvus, tiesiog ignoruojant aptariamą epochos normas, poreikius ir galimybes. Nerezidavimo ar kunigo šventimų nebuvimo problemas puikiai sprendė vikaro ar apskritai kunigo samda. Taip spręsta ir kalbos nemokėjimo problema – samdomas dvasininkas pasirenkamas iš vietos gyventojų. Ikitridentiniu laikotarpiu nebuvo ir specialios dvasininkų rengimo programos, o formalūs reikalavimai buvo gana nedideli, atitinkantys realią situaciją. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapinė dvasininkija atliepė bendrąsias Viduramžių Europos bažnytinio gyvenimo tendencijas, tačiau jų raiška silpnesnė.

Disertantė sulaukė ir pastabų. D. Baronas, iš pradžių pasiūlęs atsipalaiduoti ir pasidžiaugti, nes juk disertacija apskritai – geras dalykas, atkreipė dėmesį, kad tarp disertacijoje ginamų teiginių yra ir tokių, kurie žinomi iš ankstesnės istoriografijos. Taigi, teiginių skaičius dirbtinai padidinamas ir juose paskęsta mokslinę vertę turintys atradimai. Pritrūksta ryškesnio jų „eksponavimo“, didesnio pabrėžimo, D. Barono žodžiais, „kovinio pastatymo“. Kartais net susidaro išpūdis, jog pati doktorantė ne iki galo suvokia, ką atrado ir kodėl tai svarbu.

M. Paknys priminė, jog tyrimai bažnytine tematika, nors ir įsibėgėja, vis dar yra reti. O ypač reta, kad darbas būtų atliktas moters. Tad tai dvigubai džiuginantis gynimas. M. Pakniui taip pat atrodė, jog disertantės istoriografinis įdirbis tėra patenkinamas. Taip pat neiškus disertacijos santykis su 2009 metais V. Ališausko, T. Jaszczolt, L. Jovaišos ir M. Paknio parengtu leidiniu „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“<sup>1</sup>. D. Baronas sakė manas, kad R. Bružaitės darbas yra minėto dvasininkų sąvado tęsinys. M. Paknys pasigedo tikslų

<sup>1</sup> Ališauskas V., Jaszczolt T., Jovaiša L., Paknys M. Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a., ser. „Bažnyčios istorijos studijos“, t. II. Vilnius, 2009.

nuorodų ir aiškesnio pačios disertantės surinktų duomenų atskyrimo. Dėl to ne visai aiškūs ne tik disertantės nuopelnai, bet, tęsiant tyrimą ateityje, kitiems mokslininkams bus sunkoka atrinkti, kuo remdamasi R. Bružaitė daro tam tikras išvadas arba iš kur paimta vienokia ar kitokia informacija.

Abu oponentai pabrėžė, kad disertantė sėkmingai operuoja šaltinių baze, suvokia, ko ieško, ir net iš kelių eilučių „išspaudžia“ daug informacijos. Tačiau kai kuriuos šaltinius sukritikuoja nepagrįstai (pavyzdžiui, 1579 metais Tarkvinijaus Pekulo atliktą Žemaičių vyskupijos vizitacijos medžiagą), bandydama pabrėžti jų vienpusiškumą, ribotumą ar tam tikrą „nuvalkiojimą“. Tiesa, pati disertantė T. Pekulo vizitacijos medžiagą panaudoja plačiai ir išsamiai, taip tik pagerindama savo tyrimą, o drauge nudžiugindama oponentus.

Kitų komisijos narių pastabos sutapo su oponentų priekaištais ir simpatijomis. Pastebėtas terminijos nenuoseklumas: arba, nepasinaudojus ankstenių istorikų darbais, beprasmiškai kuriamos naujos sąvokos, arba įterpiami pažodiniai vertalai bei lituanizmai (kristianizacija, kaklo bausmė). E. Saviščevas papriekaištavo dėl prozopografinės metodologijos neišsamaus ir todėl ne visai skaidraus naudojimo pagrindimo. I. Valikonytė pasigedo geresnio teisinių aspektų išmanymo.

Po trijų valandų diskusijų, nepasižymėjusių aštrumu ar didesniais prieštaravimais, Redai Bružaitėi buvo suteiktas humanitarinių mokslų (istorijos) daktaro laipsnis. Galėtume tik paantrinti L. Jovaišai, besivylusiam, kad disertantė tyrimo neapleis ir, atsižvelgusi į pastabas, imsis monografijos rengimo darbų.

*Vladas Liepuonius*